

Výsledky průzkumu „Náš vztah k jídlu během pandemie Covid-19“ poukazují na solidní míru potravinové odolnosti českých domácností vůči krizím

10. 9. 2020, upřesnění zprávy 22. 4. 2021

Na přelomu června a července 2020 oslovili čeští vědci tuzemské domácnosti s prosbou o účast na mezinárodním průzkumu, týkajícím se vztahu k jídlu během pandemie Covid-19. Tento výzkum reagoval na novou situaci, se kterou se musely potýkat domácnosti napříč Evropou. Českou aktivitu zaštiťoval program Potravin pro budoucnost Strategie AV21 Akademie věd ČR a probíhal ve spolupráci Barbory Duží (Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.), Jana Vávry (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) a Zdeňky Smutné (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem). V rámci dobrovolného online dotazování bylo získáno 275 odpovědí, přičemž respondenti pocházeli častěji z větších měst, převažoval střední věk, vysokoškolské vzdělání a odpovídaly převážně ženy. Následně proběhlo dotazování reprezentativního výběrového souboru (dle pohlaví, věku, vzdělání a místa bydliště), které provedla agentura Median. Tímto způsobem byly získány odpovědi od 530 respondentů napříč Českem a výzkum je tak srovnatelný i v mezinárodním měřítku. Valná většina respondentů (87 %) odpovídala online, zbylých 13 % bylo osloveno telefonicky (zejména senioři a lidé s omezeným přístupem k internetu), takže získaná data lze opravdu považovat za reprezentativní pro celou populaci Česka.

Hlavní zjištění

Dotazník byl složen z několika částí, které se zabývaly různými aspekty zajišťování potravin, například nákupem, pěstováním nebo přípravou jídla před a v průběhu pandemie Covid-19. Obsahoval také otázky, směřující k poznání toho, zda nedávné zkušenosti ovlivní chování a postoje k jídlu v delším časovém horizontu. Hlavní zjištění na základě dotazníku nepoukazují na nějaké radikální životní posuny a naznačují s ohledem na jídlo solidní odolnost českých domácností vůči krizím. Určité náznaky změn v chování a postojů jsou však patrné:

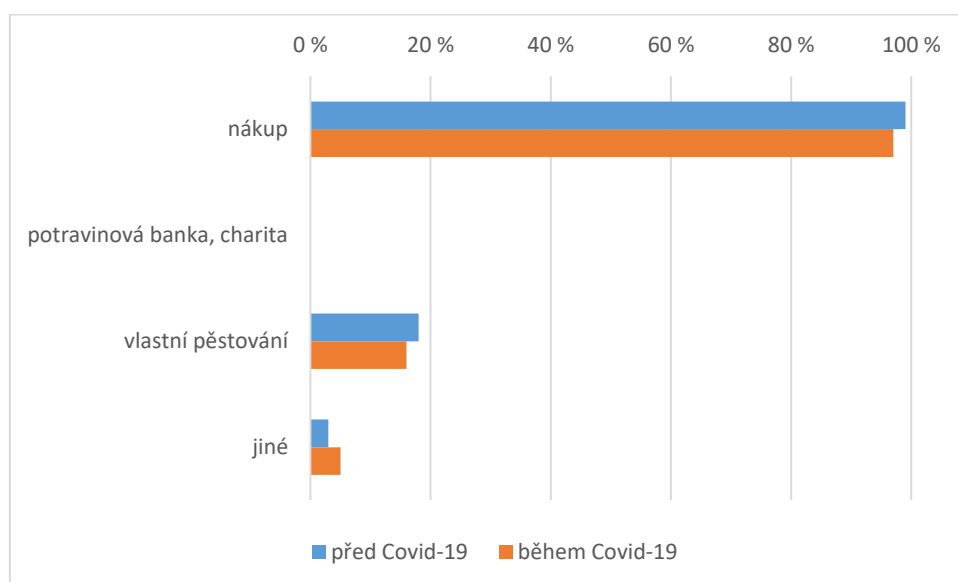
- 84 % respondentů odpovědělo negativně na otázku, jestli se v období Covid-19 změnilo jejich chování ve vztahu k jídlu, a necelých 86 % rovněž vyvrátilo, že by se v tomto období změnil jejich životní styl či postoje v souvislosti s jídlom.
- V domácnostech 74 % respondentů obědvá obvykle někdo doma, během pandemie se podíl zvýšil o 8 procentních bodů (p. b.) na 86 %.
- 87 % respondentů při domácí přípravě jídel používá čerstvé nezpracované potraviny.
- 17 % respondentů uvedlo, že je pro ně jídlo v každodenním životě důležitější než v době před pandemií Covid-19.
- 14 % respondentů zvažuje vlastní produkci potravin (5 % přímo díky zkušenosti s pandemií, 9 % bez ohledu na ni).
- Pozitivní je zjištěný pokles množství vyhozených potravin, a to u 29 % respondentů.
- Co se týká jídla, které odpovídá stravovacím potřebám respondentů, 23 % z nich potvrdilo obavu z nedostatku během pandemie Covid-19, přičemž i zde byl značný rozdíl daný věkem: 83 % z těch, kteří tuto obavu potvrdili, je ve věku 18–54 let.
- 71 % respondentů uvádí, že se jejich příjem v domácnosti v době během Covid-19 nezměnil, nicméně zde velkou roli hraje věk. Ze skupiny respondentů, kteří potvrdili změnu příjmu, bylo 83 % ve věku 18–54 let.

Podrobnější odpovědi respondentů – nakupování

První část dotazníku byla zaměřena na hlavní způsoby získávání potravin, dále na místa nákupu a frekvenci nakupování, a to s ohledem na situaci před propuknutím pandemie Covid-19 v porovnání s dobou během zavedených opatření proti šíření pandemie.

Téměř 100 % respondentů určilo jako hlavní způsob získávání potravin nákup (graf 1). Zajímavý je pokles o 2 % v době během karantény, kdy zároveň o stejný díl stoupl zastoupení kategorie „jiné“. To může být vysvětleno tím, co uváděli respondenti, tedy například využívání vlastních zásob v podobě zavařenin, mražených potravin či zásobování od členů rodiny. Jako další kategorii, ne zcela významně zastoupenou, uvedli respondenti vlastní pěstování. Před pandemií jej jako jeden z hlavních způsobů obstarávání potravin uvádělo 18 % respondentů, během pandemie byl u této kategorie zaznamenán pokles o 2 p. b. Tato nízká čísla však mohou souviset spíše s ročním obdobím – tedy s tím, že hlavní protipandemická opatření probíhala v období jara, kdy se teprve sází a seje a sklizeň bývá minimální. Využívání potravinových bank či charity bylo evidováno jen ve dvou případech v době před Covid-19 a v jednom případě během pandemie.

Graf 1 – Jaké byly hlavní způsoby obstarávání potravin ve Vaší domácnosti PŘED a BĚHEM Covid-19?

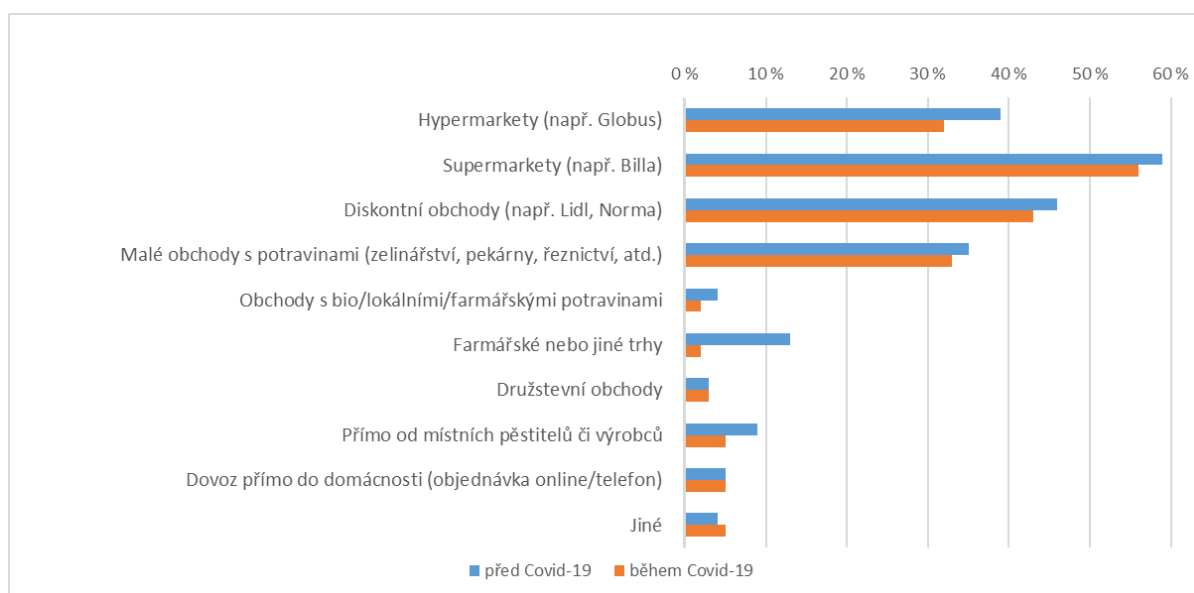
Následující otázky byly zaměřené na způsob nákupu různých druhů potravin v době před a během Covid-19, rozdělených do následujících skupin:

- Čerstvé ovoce a zelenina
- Další čerstvé potraviny (maso, ryby, pečivo, mléko a mléčné výrobky atd.)
- Polotovary, trvanlivé a konzervované potraviny

Pro ilustraci slouží graf 2, který zobrazuje odpovědi pro kategorii ovoce a zeleniny, přičemž pro ostatní druhy potravin byla struktura odpovědí velmi podobná a k zásadním změnám nedošlo. Více než polovina respondentů nakupuje především v supermarketech, více než třetina v diskontních obchodech, hypermarketech a zhruba třetina v malých obchodech s potravinami (pekařství, řeznictví, zelinářství atd.). Je zřejmé, že malé prodejny se stále těší oblibě obyvatel, bez ohledu na pandemii.

U všech potravin (nejvýrazněji však v případě ovoce a zeleniny) byl zaznamenán pokles nákupu na trzích (farmářských či jiných) a překvapivě i přímo od místních pěstitelů a výrobců, což může být v případě trhů vysvětleno vládními nařízeními, která nějakou dobu neumožňovala venkovní prodej potravin, a zároveň zde opět může hrát roli mimosezónní období. V kategorii „jiné“ lze u všech druhů potravin pozorovat nárůst přibližně o 1 p. b., přičemž v odpovědích opět zaznívají vlastní zdroje potravin a zásobování rodinnými příslušníky. Zajímavý je poměrně nízký zájem o dovážení potravin do domácnosti skrz online či telefonickou objednávku, přesněji pouze 5 % respondentů uvedlo tento způsob nákupu v případě ovoce a zeleniny a počet se nezměnil ani v době Covid-19.

Graf 2 – Jaké byly hlavní způsoby nákupu čerstvé zeleniny a ovoce pro Vaši domácnost PŘED a BĚHEM Covid-19?

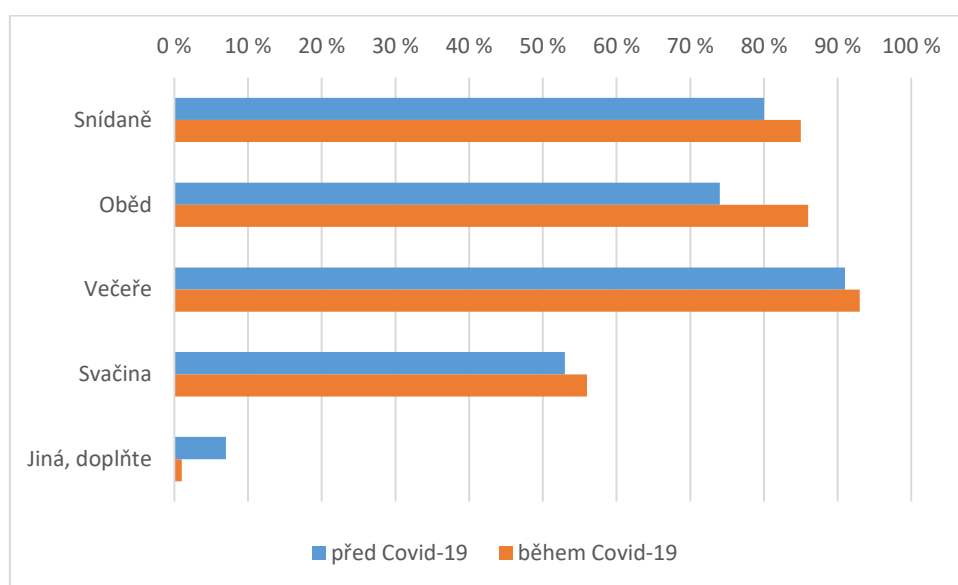
Dále byla zjišťována frekvence nákupů pro výše zmiňované druhy potravin. Co se týká čerstvé zeleniny, ovoce, pečiva a čerstvých živočišných produktů, ty respondenti nakupují převážně v intervalu 1–3x týdně, a to v období před i během Covid-19. V případě trvanlivých a konzervovaných potravin či polotovarů převažují nákupy 1x týdně či 2–3x měsíčně. Struktura stravování – tedy, které potraviny respondenti konzumují a jak často – se rovněž změnila v řádu jednotek procent. Konkrétně čerstvou zeleninu, ovoce a maso konzumuje více než třetina respondentů 2–3x týdně, pečivo denně nakupuje více než 50 % respondentů a mléko a mléčné výrobky denně nakupuje více než 30 % respondentů.

Podrobnější výpovědi respondentů – příprava, konzumace a vztahu k jídlu

Jedním z důvodů, proč české domácnosti opatření proti šíření Covid-19 ve vztahu k jídlu dramaticky nezasáhla, může být kromě mírných protiepidemických opatření v oblasti nákupu potravin také rozšířený zvyk domácí přípravy a konzumace jídel (viz graf 3). To by v případě snídaně či večeře nebylo tak překvapivé, jako u obědů – ty byly doma již před pandemií obvykle připravovány v domácnostech 74 % respondentů a v době Covid-19 toto číslo stoupl na 86 %.

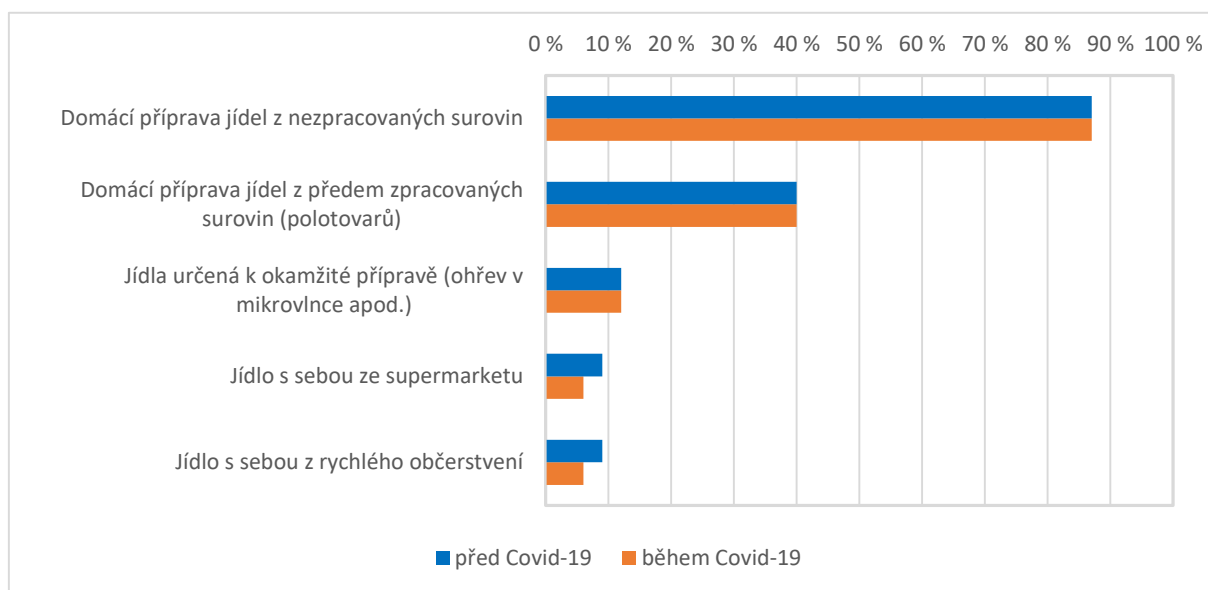
Zároveň více než polovina respondentů uvedla, že mimo domov (v kantýnách, závodních jídelnách, restauracích, apod.) se stravují zřídka (maximálně 1x měsíčně). Z respondentů, kteří se stravují mimo domov, více než třetina uvedla, že si připravuje jídlo doma a bere si jej s sebou (poměr se nijak neměnil před ani v průběhu pandemie).

Graf 3 – Která jídla byla obvykle denně připravována a konzumována doma alespoň jedním členem domácnosti PŘED a BĚHEM Covid-19?

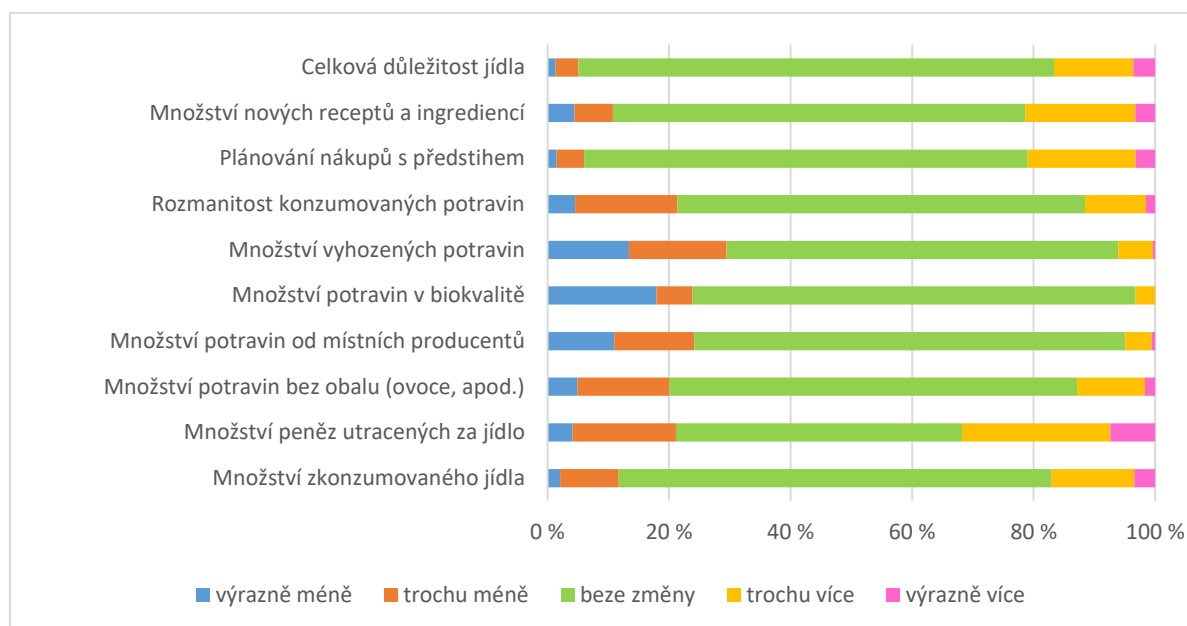
Na předchozí otázku navazuje dotaz na způsob domácí přípravy jídel (graf 4), u kterého 87 % respondentů uvedlo, že jídla připravují z nezpracovaných surovin, a to beze změny v době pandemie. Stejně tak nedošlo k žádné změně v používání polotovarů v době pandemie (40 %).

Graf 4 – Jaké byly hlavní způsoby přípravy jídla ve Vaší domácnosti PŘED a BĚHEM Covid-19?

Respondenti se vyjadřovali k dílčím tématům stravování i postojů k jídlu a měli hodnotit změnu, pokud k nějaké došlo (graf 5). Jak bylo v úvodu zmíněno – k zásadním obrátům zřejmě nedošlo, avšak v určitých oblastech lze pozorovat změny, jako například v používání nových receptů a ingrediencí či plánování nákupu a vaření – v obou otázkách identifikovalo 21 % respondentů nárůst této aktivity. Na otázku o důležitosti jídla během každodenního života reagovalo 17 % respondentů potvrzením větší důležitosti než v době před pandemií. Zajímavý je určitý rozpor v otázce množství peněz utracených za jídlo – téměř 31 % respondentů uvedlo nárůst výdajů a zároveň 21 % zhodnotilo, že během pandemie výdaje za jídlo klesly. V případě množství potravin v biokvalitě a potravin od místních pěstitelů nebo výrobců byl zaznamenán pokles u 23 % respondentů. Co lze ve vztahu k potravinám hodnotit pozitivně, je zjištěný pokles množství vyhozených potravin, konkrétně u 29 % respondentů, a to navzdory tomu, že v jiné otázce se u necelých 31 % respondentů potvrdilo, že během Covid-19 měli doma větší zásoby potravin než v době předtím.

Graf 5 – Jak moc se změnily ve Vaší domácnosti stravovací návyky BĚHEM pandemie Covid-19 ve srovnání s dobou před jejím začátkem?

Pokud se respondenti zásobili více potravinami než dříve, uváděli především dvě hlavní kategorie, a to trvanlivé potraviny, ale také ovoce a zeleninu. Někteří také uváděli, že více naplnili mrazák mraženými potravinami. Pozitivní byly také opakující se výpovědi ohledně plánování potravin a vztahu k jídlu, řada respondentů zdůrazňovala v obměnách: „více se plánuje, méně se vyhazuje“ nebo „nakupování s větším rozmyslem“ a také „naučila jsem se vařit úsporněji, víc plánovat.“ Na druhou stranu někteří respondenti přiznali, že pandemie na ně měla negativní dopady, jako větší množství sněženého jídla, méně pohybu, a také vyšší konzumaci alkoholu či sladkostí.

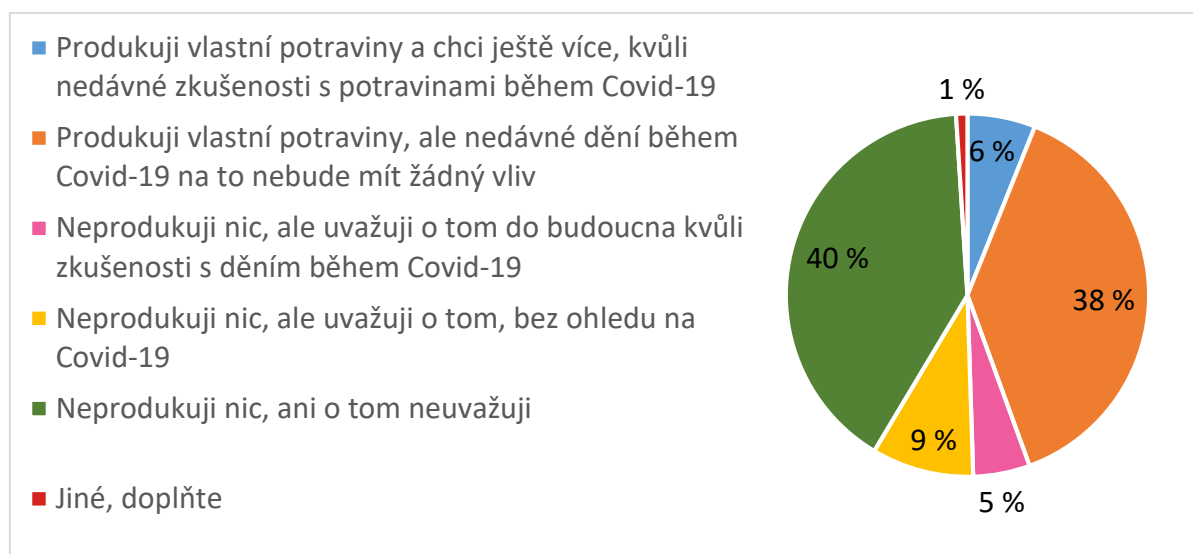
Zajímavým zjištěním bylo, že někteří respondenti si začali více vážit jídla a přemýšlet o něm, což ilustrují například výroky: „víc si vážím kvalitních potravin“ nebo „v zájmu pravidelnějšího zdravého stravování jsme vařily něco téměř každý den“ a nakonec „vařit doma jídlo je víc fajn než jít ven.“ Karanténa mohla mít v určitých případech příznivý vliv na rodinnou soudržnost. Někteří respondenti uváděli, že se na přípravě jídla podílelo více členů domácnosti, zapojil se například více partner a také děti, které by jinak byly normálně ve škole. Dokládá to výrok „jídlo jako společná událost v rodině.“

Podrobnější výpovědi respondentů – pěstování vlastních potravin

Jak bylo nastíněno v úvodních bodech, situace spojená s pandemií Covid-19 k přelomu června a července 2020 domácnosti respondentů zásadně finančně nezasáhla – 52 % nepředpokládá, že by se jejich příjem měl snížit. Na druhou stranu, necelých 13 % očekává snížení příjmů v průběhu roku, 24 % již potvrdilo mírné snížení příjmů a 11 % respondentů hodnotilo snížení příjmů jako výrazné. Opět platí závislost odpovědí na věkové skupině – snížení příjmu potvrdili zejména lidé mladší 55 let.

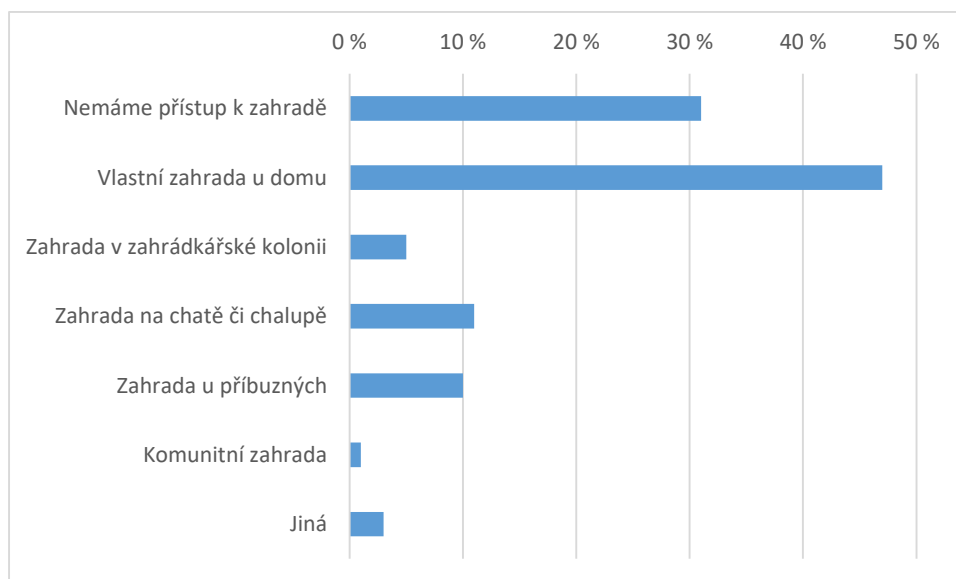
Zde můžeme hledat motivy případného zvýšení zájmu o další zdroje potravin, jako je například samozásobitelství, které bylo zmíněno i samotnými respondenty v otevřených odpovědích. Jak ukazuje graf 6, 44 % respondentů již získává potraviny z vlastních zdrojů a dalších 14 % tuto možnost zvažuje (z toho 5 % v důsledku zkušenosti s pandemií Covid-19 a 9 % bez ohledu na Covid-19).

Graf 6 – Když se zaměříme na vlastní produkci potravin (pěstování na zahrádce, chov zvířat), vyberte, která z možností nejvíce odpovídá Vaší domácnosti.

Co se týká přístupu k zahradě, 47 % respondentů má k dispozici vlastní zahradu u domu, jako další možnosti jsou zmiňovány zahrádkové kolonie, zahrady u příbuzných nebo na chatě či chalupě. Pouze 31 % respondentů uvedlo, že nemá přístup k zahradě, viz graf 7 (možnost vícečetných odpovědí).

Graf 7 – Má Vaše domácnost přístup k zahradě, kde lze pěstovat ovoce či zeleninu?

Vybrané výpovědi respondentů v dobrovolném online průzkumu

Součástí šetření byl i sběr online dotazníků šířený zejména prostřednictvím sociálních sítí. Výsledkem je výběrový soubor čítající 275 respondentů, z nichž 81 % jsou ženy, 76 % respondentů má vysokoškolské vzdělání a téměř 28 % potvrdilo, že pracuje ve výzkumu. Protože je zřejmé, že tento vzorek je ovlivněn vazbami výzkumníků, kteří dotazník šířili skrze své profily na sociálních sítích, rozhodli jsme se zde vybrat pouze pár příkladů a porovnat výsledky této skupiny s reprezentativním vzorkem.

Níže jsou stručně vypsány významné body, ve kterých se odpovědi těchto respondentů liší od reprezentativního výběrového souboru:

- Necelých 9 % respondentů využívalo dovoz potravin do domácnosti již v době před pandemií a v době během Covid-19 tento počet stoupl na 19 % (v reprezentativním výběrovém souboru to je 5 %).
- Obědy se v době před Covid-19 připravovaly v domácnostech pouhých 38 % respondentů, během pandemie číslo stoupl na 91 % (u reprezentativního výběrového souboru to byl nárůst ze 74 % na 86 %).
- Oproti reprezentativnímu výběrovému souboru, v němž změnu chování ve vztahu k jídlu v době Covid-19 potvrdilo jen 16 %, to v této skupině potvrdilo téměř 30 %. Stejně tak hlavní skupina respondentů potvrdila změnu životního stylu či postojů ve vztahu k jídlu pouze ve 14 % a tato skupina téměř ve 26 %.
- V této skupině produkuje potraviny téměř 49 % a dalších 18 % o této možnosti přemýšlí (v hlavním souboru respondentů to bylo 44 % a 14 %).

Závěrečné úvahy o potravinové odolnosti českých domácností vůči krizím

Co tedy stojí za tím, že omezený přístup k potravinám a stravovacím zařízením nás tolik, lidově řečeno, nerozhodil? Následující úvahy lze ilustrovat výrokem jednoho z účastníků výzkumu: „Bydlím na vsi a mám vlastní produkci ovoce a zeleniny. Osobně mě nijak vládní opatření v oblasti potravin netrápila. Restaurace a ani jiná rychlá občerstvení nenavštěvuji, takže se mě to nijak nedotklo.“

Určitá odolnost české společnosti vůči ekonomickým výkyvům či jiným krizím může pramenit z přetrvávajících zvyků vaření z nezpracovaných surovin a malé závislosti na dodávce hotových jídel z restaurací či od dovážkových společností. U respondentů z venkovského prostředí nebo obecně u těch, kteří mají vlastní zahradu, pak výše uvedený výrok zdůrazňuje ještě možnost (a schopnost) pěstovat si část potravin. U dalších respondentů se v určité míře projevil zájem o vaření či pečení doma, již zmiňované pěstování vlastních potravin nebo nákup lokálních potravin, což ilustruje například výrok „budu více na trhu kupovat místní věci.“

Na závěr lze ještě připomenout, že kromě vlastní zahrádky uváděli respondenti i další mimotržní zdroje potravin jako včelaření, myslivost, chov drobného zvířectva, rybolov či dary od příbuzných a známých. Nakonec uvádíme výrok, který vyjadřuje fakt, že někteří respondenti využili tuto výjimečnou situaci k posílení vlastní potravinové soběstačnosti na slušné úrovni: „Jelikož chovám slepice, kačeny, husy, králíky a chytáme se synem ryby, tak vložíme více času a energie k rozšíření chovu a větší soběstačnosti.“

Jelikož dotazník byl připraven v 16 jazycích, v příští tiskové zprávě představíme data z mezinárodního srovnání, zejména z evropských států.

Kontakty:

Mgr. Barbora Duží, Ph.D.

Ústav geoniky Akademie věd ČR, v. v. i., Oddělení environmentální geografie

e-mail: barbora.duzi@ugn.cas.cz

www.geonika.cz

Mgr. Zdeňka Smutná

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra geografie

e-mail: Zdenka.smutna@ujep.cz

www.ujep.cz

PhDr. Jan Vávra, Ph.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Katedra regionálního managementu a práva

e-mail: jvavra@ef.jcu.cz

Twitter: [@hansvavra](https://twitter.com/hansvavra)

www.jcu.cz

Ing. Radka Kvasničková | projektová manažerka

Výzkumný program Potraviny pro budoucnost Strategie AV21 Akademie věd ČR

e-mail: kvasnickova@ueb.cas.cz | T: +420 602 175 579

www.ueb.cas.cz/cs; <https://www.potravinav21.cz/>; <https://aplab.ueb.cas.cz/>

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

